

Jakub Niedbalski
Uniwersytet Łódzki

Od redaktora:

CAQDAS – nowoczesne narzędzia wspomaganie komputerowego w badaniach jakościowych

Abstrakt Już od dłuższego czasu obserwuje się rosnące zainteresowanie badaczy, naukowców, ale także praktyków prowadzących badania jakościowe narzędziami, które mogłyby wspomóc proces analityczny. Mimo to tematyka CAQDAS (komputerowego wspomaganie analizy danych jakościowych) nie znalazła jak dotąd swojego miejsca w zbyt wielu rodzimych opracowaniach. To skłoniło nas do podjęcia współpracy w szerszym gronie badaczy, czego wynikiem jest ów tom, poświęcony niniejszej problematyce. Znajdują się w nim teksty osób, które wzięły udział w grupie tematycznej zorganizowanej podczas XV Zjazdu Socjologicznego w Szczecinie, ale także artykuły innych badaczy posiadających doświadczenie w stosowaniu nowoczesnych narzędzi wspomagających proces badawczy. Proponowany zbiór artykułów ma szansę stać się jedną z pierwszych tego typu publikacji, która zaprezentuje możliwości i sposób wykorzystania różnych programów CAQDAS w badaniach opartych na metodach jakościowych.

Słowa kluczowe CAQDAS, komputerowe wspomaganie analizy danych jakościowych, metody badań społecznych, metody badań jakościowych, nowe technologie

Jakub Niedbalski, doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Organizacji i Zarządzania Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. Specjalizuje się w komputerowej analizie danych jakościowych, metodach badań jakościowych, zagadnieniach socjologii niepełnosprawności i socjologii kultury fizycznej. Prowadzi badania poświęcone aktywizacji społecznej i fizycznej osób z niepełnosprawnością. Autor książek: *Życie i praca w domu pomocy społecznej. Socjologiczne studium interakcji personelu z upośledzonymi umysłowo podopiecznymi* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2013), *Odskrywanie CAQDAS. Wybrane bezpłatne programy komputerowe*

wspomagające analizę danych jakościowych (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2013) oraz *Komputerowe wspomaganie analizy danych jakościowych. Zastosowanie oprogramowania NVivo i Atlas.ti w projektach badawczych opartych na metodologii teorii ugruntowanej* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014).

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41, 90-214 Łódź
e-mail: jakub.niedbalski@gmail.com

Nowe technologie w istotny sposób przeobrażają proces prowadzenia i realizacji badań naukowych. Dotyczy to nie tylko dyscyplin ścisłych czy przyrodniczych, ale też społecznych i humanistycznych (Hammersley, Atkinson 2000; Babbie 2003; Silverman 2008; Denzin, Lincoln 2009; Kubinowski 2010). Jednym z takich kierunków jest dynamiczny rozwój oprogramowania wspomagającego analizę danych jakościowych, który na świecie widoczny jest od przeszło dwóch dekad. W ciągu tego czasu, wychodząc naprzeciw środowisku naukowemu, powstało wiele rozmaitych narzędzi komputerowych, które stawały się coraz doskonalsze, oferując ich użytkownikom kolejne zaawansowane funkcje. Znajduje to także potwierdzenie w stale rosnącej ofercie oraz możliwościach oprogramowania CAQDAS (*Computer-Assisted Qualitative Data Analysis Software*) (Niedbalski, Ślęzak 2012).

Niniejsza publikacja inspirowana jest aktualnymi trendami w naukach społecznych i humanistycznych na świecie. Również w Polsce mamy do czynienia z rosnącym zainteresowaniem zarówno świata akademickiego, jak też przedstawicieli firm i instytucji państwowych, które coraz częściej sięgają po różnego rodzaju narzędzia komputerowego wspomaganie analizy danych jakościowych. Ale mimo że rośnie liczba badaczy, naukowców, a także praktyków zainteresowanych prowadzeniem badań jakościowych, poszukujących przy tym narzędzi, które mogłyby wspomóc proces analityczny, nadal powstaje niewiele publikacji na ten temat. Warto przy tym podkreślić, że osoby zainteresowane metodami ilościowymi mogą czerpać z bogatej literatury prezentującej takie programy komputerowe, jak SPSS czy Statistica, a także wiele innych.

Natomiast na rodzimym rynku wydawniczym nie ma jak do tej pory zbyt wielu publikacji odnoszących się do programów CAQDAS. W polskiej literaturze metodologicznej występują jedynie pojedyncze opracowania dotyczące tego tematu (Trutkowski 1999; Bieliński, Iwińska, Rosińska-Kordasiewicz 2007; Niedbalski, Ślęzak 2012; Brosz 2012; Niedbalski 2013; 2014). Dlatego powiększanie się grona osób zarówno korzystających z oprogramowania komputerowego, jak i zainteresowanych jego wdrożeniem w planowanych i realizowanych przez siebie przedsięwzięciach badawczych, które jak dotąd nie miały okazji do wymiany doświadczeń, prezentacji swoich dokonań, a z drugiej strony – uzyskania szerokiej i fachowej wiedzy w zakresie możliwości czy sposobów zastosowania tego rodzaju narzędzi informatycznych, stało się bezpośrednim powodem wydania tego tomu. Niniejsza publikacja ma za zadanie przybliżyć nowe spojrzenie na metodologię badań jakościowych i przyczynić się do lepszego zrozumienia stojących za nią idei, zwłaszcza wśród przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych, a także uzupełnić lukę, jaka do tej pory istniała (poza nielicznymi wyjątkami) na gruncie polskiej literatury dotyczącej komputerowego wspomaganie analizy danych jakościowych.

Prezentowany tom zawiera teksty przygotowane przez badaczy i praktyków, dla których praca w środowisku oprogramowania komputerowego jest codziennością. Dzięki temu otrzymujemy bardzo rzetelną wiedzę opartą na wieloletnim doświadczeniu poszczególnych autorów, którzy w danym temacie posiadają wiedzę ekspercką. Publikacja jest zbiorem tekstów, które w sposób przekrojowy pokazują różnorodność i specyfikę programów komputerowych

wspomagających analizę danych jakościowych, a także prezentują ich wykorzystanie w ramach badań opartych na rozmaitych metodach badawczych i prowadzonych z wykorzystaniem różnych rodzajach danych. W ten sposób zyskujemy szerokie spektrum informacji oraz wiedzy co do możliwości aplikacyjnych popularnych programów należących do rodziny CAQDAS. Wydaje się zatem, że prezentowana publikacja powinna zarówno zaspokoić oczekiwania niedoświadczonych jeszcze użytkowników oprogramowania, którzy pragną zobaczyć, na czym polega korzystanie z tego rodzaju oprogramowania, jak i znaleźć odbiorców wśród bardziej wytrawnych badaczy, którzy dzięki niej mogą zrewidować swój warsztat badawczy, a być może odnaleźć źródło dodatkowych inspiracji.

Wśród wielu zagadnień, jakim autorzy poświęcili swoje teksty, można wyróżnić te, w których podejmuje się dyskusje nad zgodnością zasad, na jakich funkcjonuje oprogramowanie CAQDAS, z regułami oraz procedurami metodologii badań jakościowych, a także możliwościami zastosowania oprogramowania CAQDAS w realizacji projektów badawczych opartych na różnych metodach jakościowych i w ramach różnych podejść analitycznych. W prezentowanym tomie nie zabrakło również tekstów pokazujących wpływ nowych technologii na przebieg procesu badawczego czy podejmujących refleksję nad kierunkami rozwoju nowoczesnych programów komputerowych, a także nad przyszłością metod jakościowych w kontekście zastosowania oprogramowania CAQDAS.

Niniejszy numer otwiera tekst Grzegorza Brydy „CAQDAS a badania jakościowe w praktyce”. Na

podstawie długoletniego doświadczenia w korzystaniu z różnych narzędzi CAQDAS autor stara się ukazać ich wpływ na zmianę sposobu myślenia o metodologii, procesie analizy danych i prowadzeniu terenowych badań jakościowych. Według Grzegorza Brydy korzystanie z oprogramowania komputerowego kształtuje osobowość i tożsamość badacza jakościowego, jego styl pracy i warsztat analityczno-badawczy oraz sprzyja rozwijaniu nowych umiejętności analitycznych i informatycznych, bez których, zdaniem autora, trudno wyobrazić sobie współczesne jakościowe badania socjologiczne.

W kolejnym artykule zatytułowanym „Badanie jakościowe, na które nie przewidziano czasu – czyli o konieczności «podążania na skróty»». Organizacja procesu badawczego pod kątem zastosowania komputerowego wsparcia analizy danych jakościowych” Maciej Brosz prezentuje zastosowanie programu NVivo jako kluczowego elementu warsztatu metodologicznego w badaniach jakościowych, prowadzonych w warunkach wąskich ram czasowych. Zdaniem autora tekstu nowoczesne technologie, takie jak specjalistyczne oprogramowanie komputerowe, znajdujące wyraz w najnowszych wydaniach specjalistycznego oprogramowania, dostarczają takiej funkcjonalności, która – w połączeniu z rosnącymi mocami obliczeniowymi komputerów – umożliwia stawianie czoła coraz to nowym wymaganiom współczesności.

Również tekst Jakuba Niedbalskiego „Zastosowanie oprogramowania Atlas.ti i NVivo w realizacji badań opartych na metodologii teorii ugruntowanej” porusza problematykę zastosowania specjalistyczne-

go oprogramowania wspomagającego analizę danych jakościowych, przy czym w tym wypadku autor czyni to w kontekście realizacji badań opartych na procedurach metodologii teorii ugruntowanej (MTU). Dlatego celem artykułu jest pokazanie, jakie związki istnieją pomiędzy procedurami metodologii teorii ugruntowanej a dwoma popularnymi programami z rodziny CAQDAS: NVivo oraz Atlas.ti.

Ze względu na podkreślenie aplikacyjnego wymiaru zastosowania oprogramowania komputerowego w badaniach jakościowych podobieństwo do wcześniejszych artykułów wykazuje tekst Jacka Burskiego i Kamila Brzezińskiego. Dotyczy on wykorzystania programu komputerowego QDAMiner do realizacji konkretnego projektu badawczego. Celem, jaki stawiają sobie w artykule jego autorzy, jest przedstawienie podstawowych założeń metodologicznych i teoretycznych określonego projektu badawczego.

Kolejny tekst, którego autorką jest Victoria Kamasa – „Metody korpusowe w jakościowej analizie tekstu na przykładzie krytycznej analizie dyskursu” – koncentruje się na analizie roli dyskursu w umacnianiu i reprodukowaniu relacji władzy i dominacji. Na tej podstawie autorka kreśli rolę oprogramowania komputerowego służącego strategii doboru korpusu do badań w ramach KAD, a także jego wykorzystanie w realizacji takich metod opracowywania materiału, jak analiza frekwencji, analiza słów kluczowych, analiza kolokacji i analiza konkordancji.

Krzysztof Tomanek w artykule „«Analiza sentymentu» – metoda analizy danych jakościowych. Przykład zastosowania i ewaluacja słownika RID i Bayesa metody klasyfikacji w analizie danych jakościowych”

podkreśla z kolei znaczenie oprogramowania komputerowego wspierającego metody klasyfikacji jakościowych danych tekstowych. Autor zwraca przede wszystkim uwagę na rozwiązania mające na celu zbudowanie trafnego słownika, w kontekście klasyfikacji tekstów. W tym celu porównuje skuteczność analiz nadzorowanych do skuteczności analiz zautomatyzowanych, dochodząc przy tym do wniosku, że słownik, który w przeszłości uzyskał dobrą ocenę jako narzędzie klasyfikacyjne, wtedy, gdy stosowany jest wobec nowego materiału empirycznego, powinien zostać poddany weryfikacji i procedurom modyfikacji.

Kolejny artykuł autorstwa Jana Winczorka pokazuje łączenie w jednym projekcie badawczym jakościowych i ilościowych metod badawczych, przy wspieraniu się w takim przedsięwzięciu określonymi narzędziami komputerowej analizy danych. Autor opisuje wykorzystanie pakietu statystycznego „R” z nakładką CAQDA „RQDA” w jakościowo-ilościowej triangulowanej analizie treści z kodowaniem swobodnym, analizą rzetelności kodowania i statystyczną istotnością wyników, przeprowadzonej na próbie uzasadnień orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego z lat 1986–2009.

Numer zamykają dwa artykuły poświęcone prezentacji niezwykle pożytecznych narzędzi wspomagających pracę badacza w organizacji jego warsztatu. Artykuł Kamila Głowackiego zawiera obszerne zestawienie najbardziej popularnych, a zarazem uniwersalnych programów komputerowych, które można wykorzystać na różnych etapach procesu badawczego, począwszy od wstępnej organizacji danych, poprzez właściwą analizę, a na formatowaniu

końcowego jej produktu w postaci publikacji skończywszy. Z kolei Artur Piszek i Krzysztof Stachura prezentują w swoim artykule aplikację Evernote, którą traktują jako prostszą i darmową alternatywę dla profesjonalnych pakietów przeznaczonych do jakościowej analizy danych. Autorzy przedstawiają narzędzia i opcje pozwalające na aplikację metodologii teorii ugruntowanej przy pomocy opisywanego programu oraz wskazują na podobieństwa i różnice pomiędzy prezentowanym oprogramowaniem a pakietem NVivo.

Wszystkie zawarte w tomie teksty stanowią istotny wkład w zrozumienie specyfiki oraz istoty rozmaitych kontekstów i uwarunkowań związanych ze stosowaniem oprogramowania komputerowego wspomagającego analizę danych jakościowych. Z całą pewnością mogą przyczynić się do lepszego poznania problematyki CAQDAS oraz wzbudzić refleksję nad aktualnym stanem wiedzy dotyczącym dynamicznie rozwijanego na całym świecie specjalistycznego oprogramowania komputerowego.

Bibliografia

Babbie Earl (2003) *Badania społeczne w praktyce*. Wyd. pol. pod red. Agnieszki Kloskowskiej-Dudzińskiej. Przełożył zespół tłumaczy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bieliński Jacek, Iwańska Katarzyna, Rosińska-Kordasiewicz Anna (2007) *Analiza danych jakościowych przy użyciu programów komputerowych*. „ASK. Społeczeństwo. Badania. Metody”, nr 16, s. 89–114.

Brosz Maciej (2012) *Komputerowe wspomaganie badań jakościowych. Zastosowanie pakietu NVivo w analizie materiałów nieustrukturyzowanych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 1, s. 98–125 [dostęp 20 listopada 2013 r.]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

Denzin Norman K., Lincoln Yvonna S., red., (2009) *Metody badań jakościowych*, t. 1. Wyd. pol. pod red. Krzysztofa Podemskiego. Przełożył zespół tłumaczy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Hammersley Martyn, Atkinson Paul (2000) *Metody badań terenowych*. Przełożył Sławomir Dymczak. Poznań: Zysk i S-ka.

Kubinowski Dariusz (2010) *Jakościowe badania pedagogiczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Niedbalski Jakub (2013) *Odkrywanie CAQDAS. Wybrane bezpłatne programy komputerowe wspomagające analizę danych jakościowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Niedbalski Jakub (2014) *Komputerowe wspomaganie analizy danych jakościowych. Zastosowanie oprogramowania Nvivo i Atlas.ti w projektach badawczych opartych na metodologii teorii ugruntowanej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Niedbalski Jakub, Ślęzak Izabela (2012) *Analiza danych jakościowych przy użyciu programu NVivo a zastosowanie procedur metodologii teorii ugruntowanej*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 1, s. 126–165 [dostęp 20 listopada 2013 r.]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

Silverman David (2008) *Interpretacja danych jakościowych*. Przełożyła Joanna Ostrowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Trutkowski Cezary (1999) *Analiza treści wspomagana komputerowo. Badanie społecznych reprezentacji polityki*. „ASK. Społeczeństwo. Badania. Metody”, nr 8, s. 113–133.

Cytowanie

Niedbalski Jakub (2014) *Od redaktora: CAQDAS – nowoczesne narzędzia wspomaganie komputerowego w badaniach jakościowych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 10, nr 2, s. 6–11 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

CAQDAS – Modern Computer-Aided Tools Applied in Qualitative Data Collection

Abstract: For a long time, a growing interest in tools which could support an analytical process has been noticed among researchers, scientists, as well as practitioners who run a qualitative data collection. However, CAQDAS (computer-assisted qualitative data analysis) gained popularity only in several domestic studies. This is the reason why we decided to work within a bigger group of researchers, what resulted in this very volume devoted to the above-mentioned subject. It embraces essays of people who participated in a focus group organized during the 15th Congress of the Polish Sociological Association in Szczecin, as well as articles of other researchers who are experienced in applying modern tools which support research process. This collection of articles may become one of the first such publications which present the possibilities and manners of using various types of CAQDAS programs in research based on qualitative methods.

Keywords: CAQDAS, Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software, Social Research Methods, Qualitative Research Methods, New Technologies